

Tadeusz Kuroczycki

O wzajemnym oddziaływaniu języka rosyjskiego i innych języków narodów Związku Radzieckiego

Studia Rossica Posnaniensia 11, 93-103

1979

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TADEUSZ KUROCZYCKI

Poznań

O WZAJEMNYM ODDZIAŁYWANIU JĘZYKA ROSYJSKIEGO I INNYCH JĘZYKÓW NARODÓW ZWIĄZKU RADZIECKIEGO

Z olbrzymiej literatury przedmiotu, jako jedną z ważniejszych należy wymienić pracę I. K. Bielodieda, wydaną z okazji 50 rocznicy powstania ZSRR, pt. *Ленинская теория национально-языкового строительства в социалистическом обществе*¹. Analizując prace W. I. Lenina, I. K. Bielodied pisze, że już przed rewolucją Lenin walczył o równouprawnienie wszystkich narodowości i wszystkich języków w państwie wielonarodowościowym. Uważał, że państwo demokratyczne winno bezsprzecznie przyznać pełną swobodę językom ojczystym i odrzucić wszelkie uprzywilejowanie jednego z nich². W. I. Lenina absorbowano również zagadnienie języka międzynarodowościowego³, ponieważ jeszcze przez rok 1917 język rosyjski stał się faktycznie językiem, przy pomocy którego kontaktowały się między sobą wszystkie narody zamieszkujące starą Rosję, pełnił więc rolę języka międzynarodowościowego. Już wówczas przyczynił się on do stworzenia piśmiennictwa wielu narodów nie posiadających dotychczas literatury pięknej, do podniesienia poziomu dopiero co powstałych literatur niektórych narodów, także do udoskonalenia języków literackich nawet o wielowiekowej tradycji⁴.

Obecnie w ZSRR używa się około 130 języków, spośród których 50 dopiero po rewolucji uzyskało swą odmianę pisaną. W. A. Aworin pisze, że m.in.

¹ И. К. Белодед, *Ленинская теория национально-языкового строительства в социалистическом обществе*, Москва 1972.

² И. К. Белодед, *Ленинское учение о развитии национальных языков и его воплощение в жизни народов СССР*. W: *Русский язык — межнационального общения и единения народов СССР*, Киев 1976, s. 8.

³ Termin „język międzynarodowościowy” jest właściwie kalką rosyjskiego terminu „язык межнационального общения”. W językoznawstwie radzieckim oznacza on wykorzystanie języka jako środka komunikacji między narodami ZSRR posługującymi się różnymi językami.

⁴ И. К. Белодед, *Ленинское учение...*, op. cit., s. 9.

dla 25 języków narodów zamieszkujących północne obszary ZSRR stworzono 14 alfabetów. Z upływem czasu niewielkie liczebnie narody połączyła wspólnota językowa i obecnie na północy Związku Radzieckiego używa się 8 języków pisanych⁵.

Po rewolucji w państwie radzieckim powstała harmonijna łączność między językami poszczególnych narodów i językiem międzynarodowościowym czyli rosyjskim. Znalazła ona odzwierciedlenie w Programie Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego⁶. W Kraju Rad nie ma języków „państwowych” i „niepaństwowych” — wszystkie są równoprawne we wszystkich sferach życia. O rozkwicie języków różnych narodowości świadczy rozwój piśmienictwa w tych językach: przed rewolucją w Rosji literatura istniała tylko w 13 językach, a w ZSRR — w 89 językach⁷. Dziesiątki narodów w okresie władzy radzieckiej po raz pierwszy rozwinęły pisaną, literacką formę swoich języków.

Ogromne znaczenie w międzyjęzykowych kontaktach narodów ZSRR mają wzajemne przekłady literatury pięknej, społeczno-politycznej, naukowej, popularnonaukowej, a także przekłady dzieł pisarzy zagranicznych. Kontakty między różnymi narodami w ZSRR umożliwia ich harmonijna dwujęzyczność. Wzajemne oddziaływanie języka rosyjskiego i języków innych narodów Kraju Rad wytworzyło nowe cechy wspólnoty leksykalnej, terminologicznej, słowotwórczej, syntaktycznej, a nawet środków artystycznego wyrazu. Nie ogranicza to jednak w niczym specyfiki i oryginalności języków poszczególnych narodów.

Istotną właściwością zjawisk językowych zachodzących w życiu radzieckiego społeczeństwa jest stale wzrastająca rola języka rosyjskiego, umożliwiającego wszechstronne kontakty pomiędzy poszczególnymi narodami ZSRR, a także podniesienie znaczenia języka rosyjskiego do rangi języka międzynarodowego. Omawiając problemy wzajemnego oddziaływania języków w ZSRR nie możemy pominąć kwestii dwujęzyczności. Najbardziej rozpowszechnioną postacią bilingwizmu w ZSRR jest dwujęzyczność, w której drugim językiem jest język rosyjski. P. A. Azimow pisze, że język rosyjski w warunkach wielonarodowościowego państwa, jako element powszechnej dwujęzyczności, odgrywa szczególnie ważną rolę w życiu społeczno-politycznym, naukowym i kulturalno-oświatowym każdej republiki, w braterskiej współpracy wszystkich narodów ZSRR, w umocnieniu przyjaźni między nimi. Taki bilingwizm nie tylko nie pomniejsza roli języka danego narodu, lecz wymaga doskonałego opanowania zarówno języka ojczystego, jak i języka rosyjskiego⁸.

Istnienie języka międzynarodowościowego uzasadnione jest szeregiem przy-

⁵ В. А. Аворин, *Роль родного и русского языков в культурном подъеме народов Севера*, „Известия АН СССР, серия литературы и языка” 1973, вып. 6, т. 32.

⁶ *Программа Коммунистической Партии Советского Союза*, Москва 1975, s. 115 - 116.

⁷ И. К. Белодед, *Ленинское учение...*, op. cit., s. 13.

⁸ П. А. Азимов, *О туркменско-русском билингвизме*. W: Тезисы научной конференции, посвященной проблеме двуязычия и многоязычия, Москва 1969. s. 8.

czyn, spośród których, jak pisze I. F. Protzenko, przede wszystkim należałoby wymienić następujące: 1) nie mając języka międzynarodowościowego nie można byłoby zapewnić stałej więzi między republikami, wchodzącymi w skład ZSRR; 2) brak ścisłych i wielopłaszczyznowych kontaktów między republikami stałby się poważnym hamulcem w rozwoju ekonomicznym, politycznym i kulturalnym państwa według ustalonego planu; 3) nie mając języka międzynarodowościowego nie można byłoby organizować wspólnych dla wielu narodowości konferencji, zjazdów, kongresów, sesji i posiedzeń; 4) tylko język międzynarodowościowy umożliwia administrowanie całym organizmem państwowym, co byłoby bardzo utrudnione przy uwzględnieniu wszystkich języków narodów ZSRR⁹.

Wybór języka rosyjskiego jako międzynarodowościowego nie jest przypadkowy, bowiem funkcji tej żaden inny język nie mógłby spełniać tak dobrze, jak język rosyjski, bowiem: 1) więcej niż połowa ludności państwa radzieckiego posługuje się językiem rosyjskim jako ojczystym; 2) Ukraińcy i Białorusini, których liczebność przekracza 50 mln., dosyć dobrze znają język rosyjski, spokrewniony genetycznie z językami białoruskim i ukraińskim; 3) przeważająca część ludności nierosyjskiej w mniejszym lub większym stopniu ma opanowany język rosyjski, nie mówiąc już o dosyć wysokim stopniu opanowania tego języka przez inteligencję narodów ZSRR; 4) ważną przyczyną o charakterze historyczno-socjalnym jest rola narodu rosyjskiego w wyzwoleniu narodów zamieszkujących Rosję spod caratu, bezinteresowna braterska pomoc narodu rosyjskiego w politycznym, ekonomicznym i kulturalnym rozwoju poszczególnych republik; 5) kultura rosyjska i rosyjska nauka zawsze oddziaływały na rozwój narodów ZSRR¹⁰.

Kontaktów i wzajemnego oddziaływania języków nie należy analizować jako zjawiska nowego, charakterystycznego tylko dla okresu porewolucyjnego. Procesy te dokonywały się już wcześniej, jednakże w różnych okresach rozwoju przebiegały inaczej. Najbardziej związanymi i nadal najmocniej oddziaływanymi na siebie językami są genetycznie spokrewnione z językiem rosyjskim, terytorialnie blisko siebie położone języki: ukraiński, białoruski, i rosyjski. Wiele wspólnych cech ich struktury jest prostą konsekwencją ich wspólnego pochodzenia. Według W. W. Winogradowa „...pomiędzy językiem rosyjskim, białoruskim i ukraińskim nieprzerwanie odbywała się wymiana i wzajemne oddziaływanie. Języki te po bratersku dzieliły się osiągnięciami kulturalnymi i ideologicznymi”¹¹. Jako przykłady zapożyczeń z języka ukraińskiego i białoruskiego do rosyjskiego W. W. Winogradow przytacza m.in. wyrazy: завзятый, местечко, мешанин, буханка, галушка¹².

⁹ И. Ф. Протченко, *Лексика и словообразование русского языка советской эпохи*, Москва 1975, s. 55.

¹⁰ Ibid., s. 55 - 56.

¹¹ В. В. Виноградов, *Великий русский язык*, Москва 1945, s. 72.

¹² Ibid., s. 73.

W zakresie leksykalnym języka rosyjskiego można znaleźć sporo zapożyczeń z języków klasycznych, łaciny i greki, a także języków zachodnioeuropejskich grupy romańskiej i germańskiej, pochodzących z okresu przedrewolucyjnego. Jednocześnie jednak do leksyki rosyjskiej przeniknęło wiele wyrazów z należących do różnych rodzin językowych narodów, zamieszkujących Rosję (tureckich, ugrofińskich, irańskich, kaukaskich i innych). Zapożyczenia te przeniknęły do licznych warstw słownictwa i obejmowały przede wszystkim leksykę dotyczącą realiów etnograficzno-obyczajowych oraz kultury materialnej i wytwórczości. Oto przykłady niektórych zapożyczeń z języków tureckich: аллах, алыча, арба, аршин, аул, балык, бурун, джигит, изюм, инжир, казна, казак, караул, коран, кумыс, кунак, курган, мечеть, мирза, мулла, орда, плов, собака, сайга, саксаул, урюк, утюг, хан, хомут, эмир; ugrofińskich: камбала, карбас, лямка, нерпа, палтус, пурга, сайда, салака, сиг, таймень, тундра; irańskich: амбар, арбуз, базар, баран, булат, караван, парча, сафьян, чабан, чемодан¹³. Do literackiego języka rosyjskiego trafiają też zapożyczenia z języka ukraińskiego: бублик, вареник, пасека, горилка, девчата, дивчина, хлопец, парубок, рушник, вечерять, борщ, хата.

Zapożyczenia w języku rosyjskim przed 1917 rokiem miały charakter terytorialny. Najpierw słowa zapożyczone przenikały do miejscowej gwary i dialektu rosyjskiego graniczącego z językiem-źródłem, potem rozpowszechniały się na coraz to większe obszary i dopiero po osiągnięciu dużego zasięgu terytorialnego wyraz przenikał do ogólnonarodowego ustnego, a potem i pisanego języka rosyjskiego.

Dopiero jednak w wielonarodowościowym państwie proces przyswajania przez język rosyjski zapożyczeń z innych języków narodów Związku Radzieckiego został zintensyfikowany. Proces wzajemnych wpływów ma wyraźne cechy obustronności. Język rosyjski nie tylko wzbogaca swoim słownictwem inne języki narodów ZSRR, lecz korzysta także z ich zasobów leksykalnych, które stają się w ten sposób własnością ogólną. W ten sposób dzięki pośrednictwu języka rosyjskiego na całym terytorium Związku Radzieckiego używane są np. następujące grupy wyrazów wywodzące się z leksyki różnych narodów ZSRR: 1) nazwy geograficzne i imiona własne: Аму-Дарья, Андижан, Ашхабад, Байрам-Али, Даугава, Каунас, Нарын, Пярун, Самарканд, Ташкент, Чарджоу i inne; Абдулла, Асхат, Джамилия, Искандер, Касым, Муслим, Чингис i inne; wśród nazw geograficznych spotykane są również formy kontaminacyjne, ich częścią składową jest komponent rosyjski: Ленкорань, Кировабад, Алят-Пристань, a także formy analityczne typu: Русский Акташ, Новый Зай, Богатые Сабы, Верхний Фианган, Верхний Згид i inne; 2) nazwy jednostek i organów

¹³ Н. А. Баскаков, *Развитие и обогащение русского языка за счет заимствований из языков народов СССР*. В: *Взаимодействие и взаимообогащение языков народов СССР*, Москва 1969, s. 29.

administracji: улус, наслег, аймак, а także i inne; 3) nazwy związane z ekonomiką, przemysłem i rolnictwem poszczególnych narodów Związku Radzieckiego, z warunkami przyrodniczymi i warunkami ich życia: кетмень, кяриз, чигирь, карабуры, арык, караван, караван-сарай, амбар, тайга, тундра, барханы, байдара, кошара, цигейка, бурдюк, чайхана i inne; 4) nazwy określające wiek, zawód, przynależność do grupy socjalnej: акын, аксакал, дехканин, бай, басмач, батыр, джигит, кыз (девушка), бий (судья); 5) nazwy żywności i parojów: бешбармак, айран, кумыс, кефирюкола, чача, брынза, мамалыга, урюк, курага, шашлык, чебурек i inne; 6) nazwy odzieży i obuwia: тумак, паранджа, башлык, бурка, пимы i inne; 7) nazwy roślin: алыча, кок-сагыз, тау-сагыз, ягель, джугара i inne; 8) nazwy miejscowości i budynków: аул, кишлак, яранга, каса, чум, юрта; 9) nazwy pojęć określających osobliwości kultury danego narodu: той, сабантуй, чонгури, кобыз, домбра, кантеле, моллдовеняска, зурна, тамада i inne¹⁴. Większość wyżej wymienionych wyrazów weszła na stałe do leksyki języka rosyjskiego. Świadczy o tym choćby fakt, że rejestrują je podstawowe słowniki języka rosyjskiego.

Przekonywającym dowodem tego, że język rosyjski zapożyczył wiele jednostek leksykalnych z języków innych narodów ZSRR jest tworzenie nowych wyrazów od zapożyczonych podstaw słowotwórczych, przy pomocy środków charakterystycznych tylko dla słowotwórstwa rosyjskiego, np.: байский, байство, басмачество, басмаческий, бурундуковый, кумысник, кумысный, кунацкий, куначество, чайханщик, шашлычный, шашлычная.

Przenikanie jednostek leksykalnych z języków innych narodów ZSRR do języka rosyjskiego, ukraińskiego, białoruskiego i innych języków możliwe jest także dzięki pośrednictwu literatury pięknej i publicystyki. Szerokie wprowadzenie do literatury pięknej zapożyczeń umotywowane jest koniecznością właściwego odtwarzania specyficznych obyczajów i warunków życia różnych narodów ZSRR, zachowania tego, co powszechnie nazywa się kolorytem lokalnym. Obok leksyki, tradycyjnie już w tym zakresie używanej przed rewolucją, została wprowadzona nowa, przedtem nie stosowana i nie uchwycona leksykograficznie.

Do wspólnego zasobu leksykalnego języków narodów ZSRR wchodzi nie tylko wyrazy, które zostały utworzone przy pomocy rosyjskich modeli słowotwórczych, lecz i takie, które powstały według zasad słowotwórstwa języków innych narodów ZSRR. I tak, z języka ukraińskiego do wspólnego zasobu leksykalnego weszły takie wyrazy, jak: п'ятисотенниця, тисячниця, хата-лабораторія, хлібороб. Według tego wzoru tworzone są nowe wyrazy w innych językach narodów ZSRR, przy czym otrzymują one właściwą danemu językowi szatę fonetyczną i formę gramatyczną, np. w języku rosyjskim: пятисотница,

¹⁴ Г. П. Ижакевич, *Роль языков народов СССР в обогащении лексических и стилистических выразительных средств русского языка*. W: Русский язык — язык межнационального общения и единения народов СССР, Киев 1976, s. 67.

тысячница, хата-лаборатория, хлеброб; w białoruskim: пяцісоценніца, тысячница, хата-лабораторыя, хлеброб; por. też w mołdawskim kalki wyżej wymienionych terminów: чиччусугістэ, касэ-лаборатор ітп.¹⁵ Zasady słowotwórstwa ukraińskiego znalazły zastosowanie nie tylko w tworzeniu apelatywów rosyjskich typu хлеброб, lecz także w tworzeniu nazw geograficznych typu Смоленщина, Брянщина, Тамбовщина, Орловщина ітп. Zdarzają się również w języku rosyjskim zapożyczenia frazeologiczne, jak np. przejęte z ukraińskiego frazy: Не так страшен черт, как его малюют; Моя хата с краю, я ничего не знаю; Не говори гоп і inne.

Funkcja języka rosyjskiego nie ogranicza się tylko do umożliwienia kontaktów między narodami, lecz w wypadku wielu poetów i prozaików zaczyna, obok języka ojczystego, spełniać rolę drugiego języka literackiego, w którym tworzą. I tak np. w języku ojczystym i rosyjskim piszą Kazachowie — O. Sulejmanow i A. Aliżmanow, Kirgiz — Cz. Ajtmatow, Dagiestańczyk — E. Kapijew, Osetyńczyk — K. Chietagurow, Kabardyjczyk — A. Szołtanow, Adygejczyk — T. Kierasow i wielu innych. Literatura narodów ZSRR w języku rosyjskim stanowi jedno z najważniejszych źródeł wzbogacania rosyjskiej literatury pięknej nowymi środkami artystycznego wyrazu, zaczerpniętymi z tradycji języka i folkloru tych narodów. Proces ten obejmuje oczywiście i publicystykę.

Jedną z przyczyn intensywnego wzbogacenia sprawności komunikatywnej i możliwości ekspresywnych rosyjskiego współczesnego języka literackiego jest fakt, że po 1917 roku spełnia on rolę języka międzynarodowościowego. Zapożyczenia z języka rosyjskiego można znaleźć zarówno w dawniejszej, jak i nowszej literaturze narodów ZSRR. Oczywiście natężenie tych zapożyczeń jest różne w różnych językach. Elementy wspólnej leksyki w językach narodów ZSRR zaczęły formować się jeszcze przed Rewolucją Październikową, przy czym głównym ich źródłem był język rosyjski. Narody wchodzące wówczas w skład państwa rosyjskiego wraz z desygnatami zapożyczyły z języka rosyjskiego ich nazwy. Proces ten przebiegał w różnych językach różnie. Zależało to od wielu przyczyn o charakterze historycznym, ekonomicznym, kulturowym i oczywiście od tego, jak ściśle związki łączyły dany naród z Rosją. Na przykład wiele zapożyczeń z języka rosyjskiego jeszcze przed 1917 rokiem trafiło do języka czeczeńskiego i inguszyckiego, co łatwo wytłumaczyć można bliskimi związkami tych narodów z ludnością rosyjską. Przedrewolucyjne zapożyczenia w tych językach dotyczą takich dziedzin życia, jak: rolnictwo, administracja i obyczaje, np.: картол (картофель), копаста, кабуц (капуста), помидор, бурак, морковка; книга, книшка (книжка), школа, ручка, карандаш, стол, самар (самовар), чайнак (чайник); пальто, галпе (галифе), кемпет (конфета), чай, пиво; губерни (губерния), округ, область, участок, городской і inne¹⁶.

¹⁵ Ibid., s. 74.

¹⁶ Ф. Лянова, *Характеристика влияния русского языка на развитие и обогащение*

Pojedyncze zapożyczenia z języka rosyjskiego można spotkać w ukraińskim języku literackim już w końcu XVIII i na początku XIX wieku, występują one np. w utworach G. Kwitko-Osnowjanienko. Leksyka ta (por. указ, завод, збитень, сказка, цілковий itp.) przeniknęła również do kolokwialnego języka ukraińskiego. Identyczne zjawisko można obserwować i w języku białoruskim (por. np.: міравы пасрэднік, участковы, прысутства i inne).

W większości wypadków wspólna leksyka w językach narodów dawnej Rosji dotyczyła elementów kultury materialnej, np.: rosyjskie стол, ukraińskie стол, białoruskie стол, czuwaskie сетел, tatarskie устел, uzbeckie стпл, kirgiskie устел i inne. Zapożyczenia te przenikały przez mówioną odmianę języka, co — jak świadczą niżej podane przykłady — pociągało za sobą określone, różnorodne zmiany fonetyczne. Por. np.: w języku uzbeckim хафтамбел (автомобиль), калават (кровать), патинс (поднос); w języku kirgiskim устел (стол), самоор (самовар); w języku czeczeńskim эмчиг (ямщик), пайтон (фаэтон); w inguszyckim салаз (сани), вошик (извозчик); w tatarskim арыш (рожь), буразна (борозда), мижа (межа), рам (рама); w czuwaskim суха (соха), крапля (грабли), картахва (картошка), сурт (сорт), уйес (уезд), прикас (приказ), кантур (контора), воевот (воевода) itd.¹⁷

Jeśli w XVIII i pierwszej połowie XIX wieku zapożyczenia obejmują głównie leksykę z zakresu kultury materialnej różnych dziedzin wytwórczości oraz z zakresu administracji, to w drugiej połowie XIX wieku rozpoczyna się aktywny proces wchłaniania z języka rosyjskiego również słownictwa naukowego i społeczno-politycznego. Podane wyżej fakty nie świadczą jednak jeszcze o tym, że przed 1917 rokiem istniał już wspólny zasób leksykalny narodów zamieszkujących carską Rosję, ponieważ większość zapożyczeń miała charakter sporadyczny i była terytorialnie ograniczona.

W. W. Winogradow słusznie podkreśla jakościową różnicę między wpływem języka rosyjskiego na języki sąsiednich narodowości przed i po rewolucji: „Podobieństwa i odpowiedniości w językach narodów ZSRR uwarunkowane wpływem języka rosyjskiego przejawiają się w: 1) rozszerzeniu sfery oddziaływania rosyjskich, a zwłaszcza nowych, radzieckich wyrażań, w ich kalkowaniu; 2) gwałtownym rozpowszechnieniu sowietyzmów, w przesuwaniu się ich z jednego języka do drugiego; 3) w opanowaniu za pośrednictwem języka rosyjskiego podstawowego międzynarodowego zasobu leksykalnego; 4) w uprzystępnieniu innym narodom dorobku kultury światowej i cywilizacji w jej ocenie rosyjskiej i w rosyjskim pojmowaniu”¹⁸.

словарного состава чеченского и ингушского языков (на материале лексических заимствований). W: Сборник статей и материалов по вопросам нарского языкознания, Трозный 1970, с. 36.

¹⁷ Г. П. Ижакевич, op. cit., s. 53.

¹⁸ В. В. Виноградов, op. cit., s. 165.

Języki narodów ZSRR albo zapożyczają wyrazy i zwroty w pierwotnej postaci, albo zapożyczane są tylko modele, według których na kanwie języka ojczyźstego tworzone są nowe wyrazy. Najwięcej zapożyczeń z języka rosyjskiego można znaleźć w młodych piśmiennictwach, nie mających własnej tradycji tworzenia leksyki społeczno-politycznej, naukowej, technicznej itp., które zapożyczają z języka rosyjskiego odpowiednią terminologię wraz z przyswanym pojęciem. Natomiast piśmiennictwa o wielowiekowej tradycji, posiadające własny bogaty zasób leksykalny, aktywizują pod wpływem języka rosyjskiego przede wszystkim własne możliwości słowotwórcze i strukturalno-gramatyczne, a także wykorzystują modele strukturalne języka rosyjskiego w celu tworzenia nowych wyrazów i idiomów.

Najważniejszym efektem wzajemnych wpływów języka rosyjskiego i języków narodów ZSRR jest stworzenie wspólnego zasobu leksykalnego. Należy jednak tu dodać, że samo pojęcie „wspólny zasób leksykalny” nie doczekało się jak dotąd właściwego naświetlenia i opracowania. Nie należy też utożsamiać pojęcia wspólnego zasobu leksykalnego z pojęciem leksyki internacjonalnej, bo chociaż część tej leksyki wchodzi w skład wspólnego zasobu leksykalnego, jednakże nie pokrywa się z nim. Semantyka wspólnego zasobu leksykalnego określana jest związkami istniejącymi pomiędzy różnojęzycznymi narodami Związku Radzieckiego. Według G. P. Iżakiewicz do wspólnego zasobu leksykalnego weszły jednostki leksykalne określające: 1) ustrój społeczno-polityczny Kraju Rad: nazwy organów partyjnych, rządowych i administracyjnych, pojęcia dotyczące ideologii marksistowsko-leninowskiej i budowy społeczeństwa socjalistycznego i komunistycznego; 2) ekonomikę Związku Radzieckiego (nazwy gałęzi przemysłu i rolnictwa, specjalizacji i zawodów, narzędzi pracy, rodzajów działalności w kolektywach); 3) rozwój nauki i techniki; 4) osiągnięcia socjalistycznej kultury radzieckiej; 5) życie międzynarodowe; 6) obyczaje, nazwy odzieży i obuwia itd.; 7) toponimikę, antropnimikę, etnonimikę — czyli onomastykę w całości¹⁹.

Zakres wspólnego zasobu leksykalnego jest szeroki. W jego skład wchodzi wyrazy z różnych dziedzin życia narodów ZSRR. W pierwszej kolejności do wspólnego zasobu leksykalnego weszły za pośrednictwem języka rosyjskiego internacjonalizmy (социализм, коммунизм, революция, интернационализм, радио, телевизор, комбайн, агрегат, конференция, космос, космонавт, консультация, профессор, ассистент i inne), zapożyczenia z języka rosyjskiego i jego kalki (ленинизм, ленинец, большевик, мичуринец, стахановец, комсомол, ударник, пятилетка, спутник i inne), zapożyczenia z innych języków narodów ZSRR (акын, аксакал, арык, шашлык, чайхана i inne). Do wspólnego zasobu leksykalnego języków narodów Związku Radzieckiego należą 2 grupy jednostek leksykalnych o różnej strukturze. Grupa pierwsza to jednostki leksykalne

¹⁹ Г. П. Ижакевич, *op. cit.*, s. 51.

posiadające wspólną strukturę fonomorfologiczną (przeważają w niej rzeczowniki, internacjonalizmy, które przedostały się do poszczególnych języków narodów ZSRR poprzez język rosyjski). Jednak te komponenty wspólnego zasobu leksykalnego nie zawsze mają identyczne brzmienie i postać morfologiczną. Grupę drugą stanowią wyrazy i grupy syntaktyczne utworzone według zasad strukturalnych języka rosyjskiego (lub innego), z materiału językowego i według zasad słowotwórczych obowiązujących w danym języku. Kalkowanie jest zjawiskiem charakterystycznym dziś dla wszystkich języków narodów Związku Radzieckiego.

Wchłonięte przez różne języki wyrazy stopniowo podlegają procesom adaptacyjnym dostosowując się do ich struktury. Niekiedy wyrazy ze wspólnego zasobu leksykalnego zatracają kategorię rodzaju, jak np. w językach tureckich, bowiem języki te nie posiadają tej kategorii (por. w języku tatarskim контур (контора), минут (минута), квартир (квартира) i inne; w osetyńskim wyrazy стахановец i стахановка określone są jednym wyrazem стахановон).

Wyrazy ze wspólnego zasobu leksykalnego trafiając do danego języka przyjmują oprawę słowotwórczą tego języka. I tak, w niektórych językach przyrostki rosyjskie; -ник, -чик, -щик i inne zastąpione zostały przez sufiks -чи, m. in. jest to cecha charakterystyczna języka awarskiego, np.: колхозчи (колхозник), пулеметчи (пулеметчик). Oczywiście proces adaptacyjny obejmuje również stronę fonetyczną zapożyczeń przyjmowanych bezpośrednio z języka rosyjskiego, bądź zapożyczeń pośrednich poprzez język rosyjski. Dla przykładu możemy rozpatrzeć kilka zapożyczeń z języka rosyjskiego w języku dungajskim, którego cechą charakterystyczną jest brak dwu lub więcej grup spółgłoskowych w jednej sylabie, np.: комбай (комбайн), активис (активист); czasami do takich grup w zapożyczeniach wstawia się samogłoskę, np.: пункт (пункт), кувас (квас).

Tworzenie się wspólnego zasobu leksykalnego, związane często z unifikacją właściwych („pierwotnych”) danemu językowi norm ortoepicznych i fonetycznych, narusza niekiedy wewnętrzne zasady funkcjonowania danego języka i wywołuje charakterystyczne zmiany w jego strukturze. We współczesnym języku tatarskim, na przykład w wyrazach zapożyczonych, funkcjonują także spółgłoski rosyjskie в, г, к, ц, ч, ш (por.: власть, восстание, винт, гараж, гипноз, градус, гирпп, фракция, трапедия, процесс, центнер, чек, чекист, часть, борщ, ши), które we wcześniejszych zapożyczeniach wymieniane były na inne spółgłoski obecne w systemie fonologicznym języka tatarskiego, np.: ведро — бирдо, вор — бур itp.²⁰

Należy podkreślić, że obecnie daje się zauważyć tendencję do zachowania form gramatycznych i norm fonetycznych języka rosyjskiego w trakcie przeje-

²⁰ И. А. Абдуллин, Х. Ахунзянов, А. Ф. Ганиев, *Русский язык — один из источников обогащения и развития татарского литературного языка*. W: Взаимодействие и взаимобогащение языков народов СССР, op. cit., s. 100.

mowania z niego zapożyczeń do języków różnych narodowości w Związku Radzieckim. Tendencja ta wzmogła się po wprowadzeniu dla niektórych języków, posiadających młode piśmiennictwo, alfabetów opartych na grafice rosyjskiej. Oto co pisze na ten temat G. P. Izakiewicz: „Wiele wyrazów, zwłaszcza leksyka społeczno-polityczna i terminologia naukowa jest przyswajana przez języki poszczególnych narodowości prawie bez zmian znaczenia przejmowanych wyrazów z języka rosyjskiego (por. np. w języku kirgiskim *партия, совет, бригада* i inne; w języku tatarskim: *революция, партия, пролетариат, буржуазия, диктатура, демократия, коммунист, совет, бригадир, большевик, большевизм, агроном, ударник, передовик* i inne; w języku mołdawskim *звено, совхоз, колхоз* i inne)”²¹.

Jednym ze źródeł wspólnego zasobu leksykalnego narodów ZSRR są nie tylko wyrazy zapożyczone z języka rosyjskiego i internacjonalizmu, lecz i języki innych narodowości Związku Radzieckiego. Tworzą one bowiem przy pomocy własnych środków słowotwórczych te lub inne formy dla nowych pojęć naukowych i technicznych, np. w języku ormiańskim zostały stworzone terminy wzorowane na modelach międzynarodowych: *дитилен, ганглерон, севанит, ереванит* i inne, które następnie weszły do języka rosyjskiego i innych języków narodów ZSRR, a także stały się składnikami terminologii międzynarodowej. Język rosyjski wnosi jednak największy wkład do wspólnego zasobu leksykalnego. Jako język międzynarodowościowy jest nie tylko jednym z podstawowych źródeł tworzenia wspólnego zasobu leksykalnego, wzbogacania i rozwoju wszystkich języków narodów ZSRR, ale i sam wzbogaca się i rozwija, zapożyczając z tych języków wyrazy odzwierciedlające specyfikę ich kultury materialnej i duchowej.

ТАДЕУШ КУРОЧИЦКИ

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ РУССКОГО ЯЗЫКА И ДРУГИХ ЯЗЫКОВ НАРОДОВ СОВЕТСКОГО СОЮЗА

Резюме

В статье исследуется взаимодействие и взаимовлияние русского языка и других языков народов Советского Союза. Исследование взаимодействия языков (интерференция или языковой контакт) занимает в лингвистике важное место. В советском языкознании эта проблема стала еще более актуальной, так как в результате процессов смешения населения, экономических, политических и культурных связей между различными народами, населяющими Советский Союз, языки находятся в непрерывном воздействии.

После Октябрьской революции в языковой жизни народов Советского Союза установилось гармоничное сочетание функций национальных языков и языка межнационального

²¹ G. P. Iżakiewicz, op. cit., s. 58.

общения — русского языка. В процессе взаимодействия русского языка с языками всех наций и народностей СССР выработались новые черты их общности в лексике, терминологии, словообразовании, синтаксическом строе, образности.

При рассмотрении вопросов взаимодействия языков в СССР в статье автор затрагивает также проблемы двуязычия. Наиболее распространенным в Советском Союзе видом двуязычия является двуязычие, при котором вторым языком является русский.

Вопрос о функции русского языка, как языка межнационального общения, рассматривается в статье в историческом плане.

ON THE MUTUAL INFLUENCE OF RUSSIAN LANGUAGE AND OTHER LANGUAGES OF THE NATIONS OF THE SOVIET UNION

by

TADEUSZ KUROCZYCKI

Summary

The present article is an attempt to outline the range and forms of mutual influence of Russian language and other languages of the nations of the Soviet Union. Investigations on the mutual influence of languages or language interference occupy an important place in linguistics.

In the Soviet linguistics these problems are still more topical since as a result of radical social and political changes and cultural changes new social, political and cultural relations were formed among the peoples of the Soviet Union and the consequence of this are the incessant, intensive mutual influences of languages of peoples inhabiting the USSR.

After the revolution the harmonious connection between the languages of particular peoples and the language used by all of them, i.e. Russian arose in the USSR. Mutual contacts between various nationalities of the USSR are made possible through their harmonious bilingualism. Mutual impact of Russian and languages of other nations of the USSR created new features of lexical, terminological, word-formational, syntactic and even mutual means of artistic expression community. However, this does not at all restrict the specificity and originality of languages of particular nations.

The question of bilingualism was also touched upon in the article. The most widespread form of bilingualism in the USSR is the one in which Russian is the second language.

The role and significance of the Russian language as the one used among various nationalities is considered by the author from the historical point of view.